

УДК 504 : 327

ЕКО-ДІАЛЕКТИЧНИЙ ОБРІЙ МІЖНАРОДНОЇ СФЕРИ ДИПЛОМАТІЇ¹

А.В. Бохан

кандидат економічних наук, доцент

докторант кафедри міжнародних економічних відносин

Київський національний торговельно-економічний університет

Розглянуто сучасні аспекти розвитку міжнародної сфери дипломатії в контексті еко-діалектичного підходу та глобалізації як простору економічної взаємодії країн.

Ключові слова: дипломатія, міжнародні економічні відносини, діалектика, глобалізація, екологічна безпека, стратегічне партнерство.

Життєвий простір людства має одвічні природні горизонти та еволюційні виміри буття. За цього змінюється атрибутика його сприйняття на кшталт «глобалізації», що зменшує уявно географічну відстань між країнами та збільшує інтенсивність міжнародних контактів, утворюючи новий формат конвергенції держав у забезпеченні економічного благополуччя та прогресу. Але на тлі геополітичних процесів ХХІ ст. епохального значення набуває екологічна проблематика внаслідок її широкого спектра представлення у світовому господарюванні й обговорення в міжнародних дипломатичних колах. Існування крос-культурних диференціацій у сфері природокористування змінює архітектуру світ-економіки, де спостерігається актуалізація політичних і дипломатичних новацій у стратегемах країн як спосіб реагування на екологічні проблеми від загострення міжнародної конкуренції, ресурсного експансіонізму, ринкової конфліктності, торговельних війн, екологічної інтервенції тощо.

Утвердження настанов до нової політизації, консолідації й партнерства, засад співробітництва й транспарентності в комунікаціях різного масштабу охоплення (міждержавних, інституціональних, бізнесових, наукових) задля формування екологічної безпеки для нинішніх і майбутніх поколінь знаходить підтримку серед керівників держав, політиків, дипломатів і громадських діячів. Усе це збільшує масив інформації, знань, ідей, рішень і утворює новий «обрій»/«горизонт» спільних дій країн, що мають інші критерії та показники досягнень в екологічно-економічному розви-

тку. Адже цивілізаційні протистояння, ринкова турбулентність, політичні ризики, соціальні потрясіння та інші явища, спонукають до кращого пізнання законів природи й суспільства як діалектики буття. У зв'язку з цим міжнародна сфера дипломатії трансформується, розширює функції мобільності та залучає країни до екологічного конструктивізму й прагматизму.

Наукові дослідження екологічних аспектів дипломатії представлені вітчизняними та зарубіжними вченими на міждисциплінарній основі та охоплюють питання: глобалізації, міжнародних економічних відносин, екологічної стратегізації, економічної безпеки розвитку країн (А. Мазаракі, Н. Перга, Н. Резнікова, Е. Семенюк, Т. Туниця, Ю. Туниця, А. Філіпенко, А. Цибуляк [1–6]; еколого-інтеграційної політики, еколого-економічної дипломатії (А. Алімов, Н. Грущинська, Ю. Саямов, L. Bla-hekjær, A.F. Cooper, K. Dorsey [7–12]) та ін.

Все ж малодослідженим є блок міжнародної проблематики, що виявляє наявність екологічних імпульсів на лінії генерування країнами як конфронтаційних сценаріїв у здобутті лідерства, так і дипломатичних прийомів з метою подолання таких суперечностей у світі.

Метою статті є визначення глобалізаційних контурів еко-діалектичного обрію міжнародної сфери дипломатії як можливостей, що постійно змінюються під впливом факторів ресурсної конкуренції, економічної модернізації, ринкової домінантності, конвергенції держав та ін.

Реалії світової економіки свідчать про динаміку науково-технічного прогресу, результати якого необхідно сприймати в багатовимірному контексті потенціалу його ресурсного забезпечення. Наявність природних ресурсів є вихідною умовою для здобуття міжнародної конкурентоспроможності країн, але й не виключає й їхнього перетворення в «антире-

¹Стаття відображає результати дослідження автора в рамках науково-дослідної роботи, що виконувалася впродовж 2015–2017 рр. у Київському національному торговельно-економічному університеті за запитом Міністерства освіти та науки України («Стратегічне партнерство у вимірі економічної безпеки України» номер державної реєстрації 0116U000785).

сурси»² чи виникнення «парадоксу достатку»³. Світове господарство і природу Землі (яка є джерелом його функціонування) вчені розглядають як єдину глобальну еколого-економічну систему. Фундаментальну суперечність цього характеру пов'язують з тим, що: 1) ситуація постійно ускладнюється внаслідок дії закону збільшення екологічних витрат суспільства; 2) існують об'єктивні причинно-наслідкові взаємозв'язки між рівнем інтенсивності використання природних ресурсів на певній території/акваторії, забрудненням довкілля, іншими формами його деградації та необхідністю компенсацій на відтворення чи заміну використаних природних ресурсів; 3) спостерігається опір радикальним змінам у політиці природокористування в деяких країнах; 4) має місце інтеграція та диференціація в політико-культурно-духовному житті людства; 5) утвердження еко-імперативів у господарюванні докорінно змінюють механізми охорони довкілля та відновлення зруйнованих екосистем [4].

На нашу думку, складність такого роду діалектики породжує не лише протистояння й конфлікти, а й спонукає до цивілізаційного синтезу на основі міжнародної дипломатії в розв'язанні екологічних проблем. Поняття «діалектика» (від грец. *dialektike* — мистецтво проведення бесіди та наведення аргументації) має певну смислову подібність до слова «діалог» (від грец. *dialogos* — розмова між двома або кількома особами). Якщо взяти до уваги, що в основу розуміння діалектики було закладено майстерність дискусії, взаємну зацікавленість в обговоренні проблем і пошук істини на основі різних думок, то особа («діалектик»), яка вміла оперувати цим процесом, була і носієм дипломатичних здібностей. Розуміння дійсності через призму існуючих взаємозв'язків у світі, законів природи й розвитку суспільства забезпечує краще реагування на екологічні біфуркації та розвиток міжкультурного діалогу.

² У багатьох країнах транзитивної економіки достатня наявність природних ресурсів може свідчити про непряму залежність від темпів економічного зростання та життєвих стандартів та пряму, що пов'язується з нерівністю доходів. Наявні ресурси можуть перетворюватися в «антиресурси» та зумовлювати матеріальні збитки [Степанов В., Шурда К.]

³ Міжнародні експерти (R. Auti, J. Sachs, A. Warner, P. Le Billion) дослідили явище «парадоксу достатку», згідно з якими забезпеченість країн мінерально-сировинними ресурсами не є ані перешкодою для успішного розвитку та економічної модернізації країн, ані гарантією захисту їх від екологічного колапсу. Це пояснюється тим, що, доходи від таких ресурсів перебувають під впливом дії волатильності внаслідок значних коливань цін на сировину, обсягів торгівлі ресурсами та змін у рівнях показників тарифів і роялті, що сплачується добувними компаніями.

Найбільше еко-діалектика розкривається в глобалізації, що диктує свої правила гри, перемовин і дипломатії між країнами, де наявні екологічні метаморфози й загрози цивілізаційного саморуйнування, які спричинені переважно амбітними, нераціональними чи необачними людськими рішеннями, а не «примхами» природи. Так, відомий дослідник У. Бек у своїй книзі «Was ist Globalisierung?» навіть інтерпретував екологічну глобалізацію як примусову політизацію. На його думку, екологічний шок зумовлює отримання такого самого досвіду, який політологи порівнювали з насиллям під час війни (але з одним зауваженням: спільність національної історії завжди зберігалася завдяки діалектичному співвідношенню образів ворога). Кризова екологічна свідомість у стані паніки та істерії може обернутися вибухом насилля по відношенню до певних груп людей та їхніх справ. Але в той же час з'являється можливість усвідомити спільність долі, яка пробуджує космополітичну свідомість: зазвичай суспільство виникає в боротьбі з небезпеками; в боротьбі з небезпеками створюється глобальне товариство. Але не тільки це дає привід говорити про світове товариство ризику. Різноманітні глобальні джерела небезпеки можуть доповнювати один одного і загострюватися, через що постає питання: якою мірою екологічні руйнування сприяють розпалюванню конфліктів (чи то озброєнні конфлікти) через життєво необхідні ресурси (наприклад, вода), чи заклики екологічних фундаменталістів до застосування військової сили, щоб запобігти руйнуванню навколишнього середовища? [13].

Ульріх Бек також у своєму дослідженні «Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter. Neue weltpolitische Ökonomie» сформулював закон нової політики й політичної теорії: зміна реальності передбачає зміну погляду. На його переконання, космополітична соціологія, якщо вона методично практикує зміну горизонтів⁴, цілком спроможна зіграти роль політичного *eye-opener* (англ. — викриття) [14].

З цього огляду, в дипломатичному ракурсі сприйняття еко-діалектики, водний ресурс є прикладом «контрасту» і «горизонту»⁵ міжнародних відносин, оскільки цей ресурс є

⁴ *Космополітизм* (на відміну від глобалізму) — це не позачасове прирівнювання або зняття всіх відмінностей, а навпаки, радикальне відновлення й визнання інших у сутісно різних вимірах: 1) визнання інакшості культурно інших (інших цивілізацій і модернів); 2) визнання інакшості майбутнього; 3) визнання інакшості природи; 4) визнання інакшості інших раціональностей [Бек У.]

⁵ *Горизонт* — висота води в річці або іншій водоймі. Переносно — рівень еко-безпеки міжнародних відносин.

найголовнішим для існування всього живого на Землі й має не лише природні властивості, а й виконує надважливі стратегічні функції в політичному, економічному, соціальному та екологічному розвитку країн світу⁶. За оцінкою експертів, до 2050 р. майже 4 млрд людей потерпатимуть від нестачі води, понад 1 млрд осіб — житимуть у районах «водного стресу», де попит на воду перевищуватиме пропозицію. Так, з усієї води на планеті для пиття і використання в інших цілях доступні лише 3%, з них лише 1% знаходиться на поверхні та вже перебуває під загрозою через кліматичні зміни, нераціональне господарювання та надмірне техногенне навантаження в довкіллі. Якщо взяти до уваги, що близько 2,4 млрд людей, які поповнять населення світу за півстоліття, з'являться на світ у країнах з низьким горизонтом води, то потоки біженців із регіонів «гідрологічної злиденності» стануть буденним явищем [15].

У зв'язку з цим посилення екологічної відповідальності за раціональне використання водних ресурсів у світі є першочерговим завданням міжнародного співробітництва. Цей процес надзвичайно складний і потребує застосування політичних, дипломатичних та економічних інструментів. Наявність осередків «кризи води» свідчать про загострення еко-ресурсної конкуренції, погіршення епідеміологічної ситуації, виникнення екоциду й транскордонних ефектів.

Особливо актуальним є також питання водного навантаження⁷, від якого страждають понад 2 млрд людей в усьому світі. Наприклад,

забір прісної води по відношенню до існуючих ресурсів у 2014 р. становив (%): Північна Африка і Західна Азія — 79, Центральна і Південна Азія — 66, Східна і Південно-Східна Азія — 19, Європа і Північна Америка — 11, Австралія і Нова Зеландія — 5, Латинська Америка та країни Карибського басейну — 3, Африка на південь до Сахари — 3, Океанія — 0,1. На сільське господарство припадає близько 70% світового споживання, а в деяких країнах, що розвиваються, цей показник сягає 95%. Так, у 2015 р. обсяг коштів, виділених на фінансування водогосподарського сектора за напрямом офіційної допомоги з метою стійкого розвитку (ОДР), сягнув 8,6 млрд дол. США (на 64% більше, ніж у 2005 р.) [16].

Важливість охорони і поліпшення рівня ефективності використання водних ресурсів має стратегічне значення для всіх секторів господарювання і тому передбачає активізацію зусиль країн у сфері водної, екологічної, економічної, енергетичної, кліматичної та інших видів міжнародної дипломатії (рис. 1). Аби упередити виникнення нових видів конфліктів у ресурсному забезпеченні країн або запобігти ескалації вже існуючих, урегулювати амплітуду інтернаціоналізації їх прояву, слід застосовувати еко-дипломатію чи еко-медіацію [17].

Реалії сьогодення дають підстави для роздумів. Природний потенціал багатьох річок світу як транскордонного водного об'єкта, впливає на стан прибережених країн у контексті: міжнародного діяння національних економік, розвитку галузей водного комплексу, функціонування екосистем, збереження унікальних ландшафтів, підтримання біологічного різноманіття, виникнення техногенних ризиків, радіаційних забруднень тощо. Екологічна політика держав щодо володіння, управління та контролю за природними ресурсами є в основі добросусідських відносин. Саме тому вважається, що довкілля є надзвичайно гетерогенною й системною організацією, яка потребує розроблення і впровадження різноманітних еко-проектів ідентифікації його стану, участі зацікавлених сторін, контактності та дипломатичного сприяння. Для всіх країн світу, й України зокрема, питання модернізації, інноватизації та екологізації дипломатії є в апіорі міжнародного успіху, пов'язаного з інтеграційними прагненнями у зміцненні економічної безпеки та позицій на світових ринках.

ВИСНОВКИ

Модерне та інформатизоване суспільство все більше сприймає глобалізацію не лише як процес і явище, а як своєрідний простір комунікації, в якому живе людство, заклада-

⁶ Амбівалентність води полягає в її спроможності бути са-кральним джерелом життя і водночас його небезпек, виступати головною екологічною проблемою й набувати діаметрально протилежного змісту для еволюції світу. Сама історія природокористування дає певні застереги щодо можливих екологічних наслідків. Наприклад, ще Геродот вказував на класичний контраст між Єгиптом і Месопотамією, які були пронизані мережею водних каналів. На одному полюсі — Єгипет, «дар Нілу», модель ненасильницького водного господарювання, співзвучного з природою, символічності й тисячолітньої стабільності. На протилежному полюсі — Месопотамія, архетип досить витратного зрошення, спонукання і постійної боротьби з пустелями, військовими конфліктами, хаосом і насиллям, що наглядно проявлявся в діях асирійських царів. У Месопотамії зрошення відкривало шлях до землеробства і не стримувало його експансії. Надзвичайно дорогі в експлуатації іригаційні системи дозволили цій країні, обмеженій природними ресурсами порівняно з Єгиптом, значно перевершити своїм багатством долину Нілу. Штучне зрошення сприяло швидкому нарощенню обсягів урожаїв і отриманню значних доходів, але це не позбавило екологічних катаклізмів у майбутньому [Радкау Й.].

⁷ Водне навантаження виникає за умов, коли об'єм води перевищує межовий рівень у 25% загального об'єму відновлювальних прісноводних ресурсів.

Рис. 1. Напрями міжнародної дипломатії в сприянні розвитку водно-ресурсного забезпечення
Джерело: розроблено автором на підставі праці: The Sustainable Development Goals Report 2017.

ючи нові закони функціонування, взаємодії та порозуміння. Оновлюються також форми стратегічного партнерства країн, види їхньої ресурсної конкуренції та механізми економічної модернізації задля отримання геополітичних переваг. Це дає можливість визначати контури еко-діалектичного обрію міжнародної сфери дипломатії через розширення її функціональності.

Подальші наукові дослідження з цієї проблематики можуть стосуватися: визначення умов активзації екологічної дипломатії, форм її представлення в зовнішньоекономічній стратегії країн; утворення мереж агентування екологічної дипломатії на основі інформаційно-комунікаційних технологій; формування інституцій публічної та медійної дипломатії екологічного спрямування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічна безпека України в умовах глобалізаційних викликів: монографія / За заг. ред. А.А. Мазараки. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. — 718 с.
2. Перга Т. Глобальна екологічна політика та Україна. / Т. Перга. — Ніжин: Лисенко М.М., 2014. — 284 с.
3. Резнікова Н. Глобальні екологічні проблеми в сучасному світі: екологічна детермінанта міжнародних економічних відносин / Н. Резнікова. — К.: Вістка, 2016. — 215 с.
4. Туниця Ю. Діалектика глобалізації в контексті екологічного імперативу / Ю. Туниця, Е. Семенюк, Т. Туниця // Вісник НАН України. — 2008. — № 2. — С. 8–24
5. Філіпенко А. Міжнародна екологічна політика / Міжнародні економічні відносини: політика підручник / А. Філіпенко. — К.: ВПЦ «Київ. Ун-т», 2015. — С. 176–189.
6. Цибуляк А. Домінанти діалектичної взаємодії розвитку екологізації та світової торгівлі / А. Цибуляк // Вісник Хмельницького національного ун-ту. — Серія економіка. — 2016. — Т. 1. — №3. С. 210–231.
7. Алимов А. Экологическая дипломатия в XXI веке / А. Алимов, А. Шестакова // Общество. Среда. Развитие. — 2017. — № 2(43). — С. 97–101.
8. Грущинська Н. Економічна дипломатія як потужний інструмент подолання конфліктогенності країн / Н. Грущинська // Економічний нобелівський вісник. — 2016. — № 1(9). — С. 85–89.
9. Саямов Ю. Глобальная экологическая дипломатия и устойчивое развитие / Ю. Саямов // Alma Mater. — 2017. — № 9. — С. 10–16.
10. Blaxekjaer L.Ø. New Practices and Narratives of Environmental Diplomacy. 2016. URL: <http://www.e-ir.inf>
11. Cooper A.F. The Changing Nature of Diplomacy. 2013. URL: <http://www.oxfordhandbooks.com>
12. Dorsey K. Crossing Boundaries: The Environment in International Relations. 2014. URL: <http://www.oxfordhandbooks.com>
13. Бек У. Что такое глобализация? / У. Бек; Пер. с нем. А. Григорьева, В. Седелник; Общ. ред. А. Филиппова. — М.: Прогресс-Традиция, 2001. — С. 73–79
14. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / Ульріх Бек; пер. з нім. О. Юдіна. — К.: Ніка-Центр, 2011. — С. 343.
15. Браун Л. Как избежать климатических катастроф?: План Б 4.0: Спасение цивилизации / Лестер Браун ; [пер. с англ. А. Калинина, И. Калинин, А. Воронцова]. — М.: Эксмо, 2010. — С. 72.
16. The Sustainable Development Goals Report 2017. URL: <http://unstats.un.org/sgds>.
17. Бохан А. Дипломатія і медіація в системі альтернатив екологічної новативності / А. Бохан // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2017. — № 5. — С. 36–49.